

„Vitézek, mi lehet...?”

Gondolatok a hetvenéves Buda Ferenc költészetéről

allottam egyszer Buda Ferencet, mikor – mintegy magának – azt mondta: „Legszívesebben fognám a *Farkasokkal táncolót*, s egy videomagnóval elvonulnék valahova!” Annyira jellemzőnek találtam, s érteni is véltem akkor ezt a mondatot. Udvarias türelemmel viselt kényszerhelyzetben, egy vidéki iskola tanári szobájában hangzott el, amelynek könyvtárába került dolgozni az akkor hatvanas évei elején járó költő, feltehetően anyagi gondok miatt.

Érteni véltem a csendes lázadást, ismerni véltem verseiből a hétköznapi figyelmes mosolyai mögött rejtőzködő személyiséget, másoknak fel sem tűnő ottani társtalanságát. Abban a mellékes, elvágódó kijelentésben az a jellegzetes férfiattitűd volt jelen számomra, amely költészetének is jellemző sajátossága. A hétköznapi fárasztó felszínessége helyett a csönd, sőt a magány közösséget keresni, bármily paradoxnak hangozzék is ez. Mert Buda Ferenc költészete – ezt járná körül ez az írás – férfias költészet. Úgy értem, nem nemektől elvonatkoztatott, mint ahogy az angyalok léte, sem nem kétnemű, mint sokszor a művészeteké. Jobb volna azt a szót használnom, hogy férfiúi költészet, hiszen természetesen nem is a ma divatos „macho” fogalmának értelmében vett felszínes férfiaságról van szó. A puszták emberének, a hallgatag férfinak és a vigyázónak a rokona ő, legyen az vadnyugati vagy a magyar alföldről származó.

A fenti kis epizód abból az időszakból való, mikor az *Árvaföld* című kötet versei születtek, illetve kerültek sajtó alá. Egy szerénynek látszó, mégis súlyos tartalmú, korszakváltó kötet! Korszakváltónak mondom, mert bár jó tíz évvel a rendszerváltás néven is emlegetett politikai, társadalmi változások után jelent meg, összefüggésük nyilvánvaló. Nem, természetesen e könyv nem hatott a társadalmi változásokra, még csak nem is azok napi kihatásai jelennek meg benne. Mégis hű és egyedi híradásnak vélem a korszakról, hiszen a megváltozott közérzet versei ezek anélkül, hogy a szűkebb értelemben vett politikáról akár egyetlen szó is esnék bennük. A riasztás és a konok hit versei csakúgy, mint a majd következő *Árapály* opuszai.

Mert van persze, ami nem változott e kötetekben sem, ez pedig éppen a költő által a *Robam* című versben *konok hitként* megfogalmazott attitűd. Mi változott akkor? Az utóbbi kötetek tanúsága szerint a remény tűnt el a világból. Nem pusztán illúziók párologtak el, hanem valahol mindent átleng a tragédia szele is. Így a megmaradt konok hit is más már.

A *hit* szóra gondolván ma, hajlamosak vagyunk a *bisz*, *bíz*ik, *reménykedik* jelentésvonalon maradni, holott az alapjelentés, ne feledjük, inkább a *hűvel* rokon, a hűséggel kezdődik. Buda hite is éppúgy konok tudása dolgoknak és hűség azok-

hoz, mint konok reménykedés. Hűség értékekhez, melyek létezése a költő számára nyilvánvaló, melyek hitele megkérdőjelezhetetlen, melyek érvényesülése viszont újra és újra bizonytalan.

Igen, a kilencvenes években író Buda Ferenc észreveszi, hogy bizonyos területek most még elhagyatottabbakká válnak, végleg gazda nélkül maradtak. Földrajzilag beazonosíthatjuk ekkor az Alföld szegényesebb vidékeit, a tanyák világát. De kultúránkban is meghatározó költői hagyományokat akarnak az új kanonizációs trendek kiszorítani. És világunkban általában is eltűnik a természeti ember a civilizációk új barbárjai mögött.

Buda Ferenc póz nélkül, utánérzések nélkül vállalja tovább a szik, a por, a szél, a homok alföldje költőjének s ezen át a tágabb természeti létezés *különös bízmon-dójának* szerepét. Azok közül lesz egy, akik még *vigyáznak a strázsán*. Természet és civilizáció peremén. Mint a *farkasokkal táncoló*.

Ez a költő érti, tudja, mi az ő személyes szerepe a létezésben, s közösségében. Mert evidensnek tűnik számára a létezés és a közösség törvényeinek jelenvalósága. Éppen az elmúlás teszi ezt evidenssé.

Voltak pillanatok fiatal korának költészetében, mikor még küldetéstudatnak is merte gondolni. Ma már nem erről beszél. Ma tudja, hogy szinte magára maradt. Ma értékeket ment, s „listázza” az eltűnő dolgokat. S ez a táj a maga tárgyias bemutatásában válik a világ egészének képévé. A magyar alföld elporladt kultúrája, az *Árvaország* a *Himnusz-baza* valójában mai létünk pusztasága, városokba szorult fél létezésünk másik fele! Ennek megjelenítése költészetének egyik legegységesebb, leghatásosabb jellemzője!

Lépünk vissza most időben, lássuk folyamatában e vállalásnak a történetét! Férfilíra és konok hit. Kezdetektől fogva nyomon követhető jellemzők ezek Buda Ferenc életművében. A költészettel először Petőfin keresztül ismerkedő gyermek majd ifjúként így vall önmagába vetett hitéről:

„Higgyétek el, nem vagyok akárki, / pincelépcsőn tanultam meg járni. / Cset-ledeztem, botladoztam félve, / s négykézláb, de fölmásztam a fényre (*Pincelépcsőn*), vagy:

„Égdőfő ág dús gyökérből / virág lesz a piros vérből / s hajlós ágam zöld hajtásán / átdőfött ég szűk nyílásán / szárnyat kötve két kezemre / kiszállok a végtelebenbe” (*Sártengerben*).

Ez a tiszta hit az indulás jellemzője. Amit aztán korán és komoran beárnyal a trauma, melyet a forradalom utáni bebörtönzés és félreállítás okoz. Ez, úgy tűnik, a költő igazi férfivá avatásának processzusa, s verseiből kiolvashatóan e sokk hatására lesz költői látásmódja sokhelyütt kezdetől is tragédiákat sejtető:

„Csitítanak / fakó falak: / megérthető minden gyalázat. / Aszály nyomán a csöpp patak / – csodálatom csöndben kiszárad. // Ordíthatok vagy kérlelően / könnyezhetek, az agyvelőm mindegy, / ha holtszegény, ha gazdag, sem / angyalok, sem érdekek / nem oltalmaznak. Gyanú szemez rám, s / élve vagy holtan maradok, aki voltam: / egy szám (*Töredékek*).

„Sorsom irányítása / kicsúszott két kezemből, / s gondolhatnék futásra, / hisz mindenem veszendő, / de élni akarok / és megmaradni jónak. / Bár meg is halhatok / épp ebből kifolyólag” (*Nöttem*).

„Ifjúságom is félig befedve már / aranyseplős rothadó levelekkel. / Hogy is láthatnék villámló szavakhoz / megszabdalt tekintetemmel?” (*Füvek példája*).

Mégis, mindezek egy magát meg nem adó, elszánt hittel teli ifjú ember küzdelmének lenyomatai:

„fejemet felemelem, mint a füvek, zöld katonák” (*Füvek példája*), vagy

„leszegett nyakú konokság visz előre, / szembe a vihar veszett csődöreivel” (*Éjszaka*).

Buda korábbi költészetébe így kerül a Balassi és Zrínyi hagyományait is tán magába olvasztó harcos, a strázsát el nem hagyó vitéz attitűdje, az olykor Adyt idéző hang (pl. *Esti üzenet*). Nem elképzelhetetlen, hogy ez Nagy László, a pártfogó barát örökítő gesztusának is köszönhető, de mindenképpen alkati jellemzője is a költőnek.

Ebből a magatartásból ered, illetve az előbbiek szerves folytatása lesz a *Robam* című versben megfogalmazódó világélmény, amely vers nyilvánvalóan mérföldköve Buda Ferenc költészetének. Nemcsak a már végleg megtalált, senkivel össze nem téveszthető hang van jelen, együtt a vállalt harccal, de a harc konkrét „terepe” is kibontakozik. A vers ugyanis az a pont lesz, ahonnan majd elérkezünk a Buda Ferenc-i életmű gerincét képező „*tanya-haza*-versekhez”.

A *Robam* ugyanis hazai viszonylatban korai előérzete annak a civilizációs romlásnak, mely napjainkig vezet. Buda verse kevésbé politikai képes beszéd, érzésem szerint, mint általános, az adott politikai helyzeten is túlmutató képe a természetet, természetességet elhagyó világnak:

„...tolongó / sokaság támad, megszállás, / szorongattatás, és szemet / behunyni, menekülni innét / hiábavaló igyekezet, mert / válik a világ vadonná / minden fa vastuskó, betoncölöp, / iszonyú cserfák vasból, vaságon, / vas-rügy, vas-levél”.

A *Robam*ban megjelenő elidegenedő civilizáció ellenében is ott van a vállalás, s megszületik a végső ráतालálás egyik verse, a *Holt számból búzaszál*. Azt az alföldet találja meg benne, amely személyes életének Pusztavacstól kezdve éppúgy része, mint költői feladatának. Atkötő ez a vers két világ között.

Vagyok szegény, világ adósa,

[...]

Tarlók, fehérr tanyák. December.

[...]

Itthon vagyok, öledbe fekszem.

Holt számból búzaszál kizöldül.

A topografikus táj aprólékosan részletező leírását a ritmikus ismétlődés teszi varázsénekké, évszakok és idősíkok, emberi szándékok, nekirugaszkodások ismétlődnek a *Tanya-hazám* című, az életmű egyik kiemelkedően nagy versében. A for-

ma nyilvánvalóan visszautal a *Robamra*, hasonló neműséget mutat, a színhely azonban immár végleg a tanyavilág. Megvan a felvállalt harc is: a KI GYÓGYÍTT MEG és a KI HIVOTT KÖZÉTEK TANYÁK kérdései mintha egymást választónak meg!

Döbbenetesen mai Buda akkori költészetében s e versében az, hogy sehol sincsenek egy egykor volt paraszti világ nosztalgikus értékei. A költőt vállaló, azonosuló gesztusa ismét a civilizáció által végleg kifosztott, kizsákmányolt, magára hagyott világba viszi.

Mégis, akkor még a vers lezárásához oda tudta írni kétkedő-reménykedő záró-sorait. A föld még akár termékenynek is mutatkozhatott. A pusztulást ábrázoló sorokban ez által erősebbnek vélhető a felhívó gesztus. Más kérdés, hogy a környező, és születő újabb, egyéb versek sem képesek szabadulni a sötét víziók és a kikényszerült hit érzetétől (például '83 vagy *Március*).

Én írásom bevezetőjében korszakváltónak véltem ehhez képest az *Árvaföld* és az *Árapály* verseit, noha így újragondolva nem látszik annyira elválni egyik kor a másikatól. Mégis, hadd ragaszkodjam eredeti gondolatomhoz. Hiszen maga az *Árvaföld* vers egy parafrázisként, a József Attila-i sorok bővebb átfogalmazásaként is értelmezhető: „Az ember végül ...” S ha így van, odavan annak a konok hitnek is egy része, a remény. Oda a harc vállalhatósága, a győzelem látszólagos esélye is. Ettől lesz más korszak, alapvetően.

Pedig a költeményben ugyanúgy lüktet a korábbi hitversek varázsénekszerű ritmikája. A megjelenített világ viszont annyira kiszáradt, kiürült, hogy a ritmus is csak kongássá lesz.

„Üröm, katáng, cigányzab, / ördögszekér, / Eszmélet az álommal összeér, / elvegyül. / Fölszál, leül / a por. / Menyegző, / halotti tor. // Nap, éj, / nap, éj.”

Mindez a tájék, mindez az élmény tágabb kulturális környezetbe ágyazva jelenik meg a *Himnusz baza* soraiban. A táj itt még sokkal inkább jelképi, mint tárgyias. Önvallató vers ez, melyben a költő éppen tán a konok hit elvesztését kéri számon önmagától. De ez a világ már nem adja vissza:

„Múlt hantja, jövő torlasza / Szíkföld-haza Homok-haza // Gyertyám leég előbb-utóbb / fiad vagyok? földönfutód? / rád-rádlelek elvesztelek / arcomba fúj makacs szeled // kérdőre von nekemszegül / megvallat könyörtelenül // s én csak hebegek dadogok / dűlőiden elindulok // leszén ahogy göröngyeid / fölisszák Isten könnyeit.”

Idéznünk kéne az *Árapály* vagy a *Tér, idő* riasztó sorait a személyes élményről is, de most álljon itt csak ez a szomorú-ironikus vallomás a *Jön a jövő* című versből:

„És jobbfelől meg balfelől / remény riszál, szép rosszleány. / Tavam kiszárad. Fám kidől. / Emelkedik az óceán.”

És aztán mégis! Mindezekkel szemben mégis lesz valami. Nem reményről, de hűségéről szól. A hűségben marad meg a konok hit. Konok tudássá lesz, az értékek iránti hűséggé, mint mondtuk. S mit hordoz Buda Ferenc konok tudása? Például megélni, amit egy interjúban is vall: az ember az egyetlen felelős természeti

lény. A fentebb idézett versek negatív tájaiban éppen úgy jelen van ez, mint a szorongást oldó állatverseiben, ahol az emberi szóvarázs, játék mintegy bocsánatkérés simul oda az eltűnő állatok felidézésében. S ott a haikuk bölcs vagy ironikus, a limerickek csúfondáros kedélyében.

De van még több is! A harc emberétől, Balassiék örökösétől az *Árvaföld* kötetben található három vers, melyekben az igaz érték iránti hűség visszaadja a harcra való erőt s a transzcendens némi hitét is – minden kiábrándulás közepette és dacára.

A Nagy Lászlóhoz írt három versre gondolok. Mintha minden összegződne e versekben: pokolra szánt világ a *Hóziavatar*; *Gyehenna* címűben, hadak, harcok elmúlása, vétkek bűnök és hit a Szív Vitézéhez szóló *-gal jelöltben, a természet burjánzó pusztulása, a hit maradéka a *László úr keze* címűben, ahonnan jöjjenek a következő sorok záróidézetként:

*Képzelve vígabb időt s
házát magunknak surján vad sarjakat
fölmagzó kékerjét tippant csomós ebírt
kaszálok: a Zöld Angyal tollát nyesem
Mögöttem fõnn egy úrbeli toronyház
ezredik emeletén ott vár ott virraszt
hajthatatlan László úr szív fölé
dermedt keze*